

КЛЪСТЕРЪТ - СРЕДСТВО ЗА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА ПЧЕЛАРСТВОТО ОТ ОБЛАСТ РУСЕ

Автор: Любомир Любенов¹

Резюме.

Установено е, че българският агросектор се характеризира с много нисък брой и дял на създадените и оцелелите клъстери, в резултат на ниската му степен на интеграция в хоризонтален и вертикален план, ниска предприемаческа култура и сдружаване, слабо развити земеделски стопанства, бранишови организации и агропазари. Има само няколко успешни опита за изграждане на клъстери в българското земеделие, сред които липсва такъв в сектор Пчеларство. За област Русе е констатирано наличието на много благоприятни условия за изграждане на регионален пчеларски клъстер, след което са анализирани основните стъпки за формиране и преодоляване на трудностите. Изграждането на регионален пчеларски клъстер в област Русе и реализирането на интеграционна политика по цялата верига на доставки на пчелните продукти, ще осигури иновации и конкурентоспособност, поради което е базова стратегия за оцеляване и просперитет и на националното пчеларство.

Ключови думи: *клъстер, пчеларство, област Русе.*

Изграждането на клъстери в българската икономика започва по програма ФАР през 2005 – 2008 г., с формирането на около 12 клъстера, като от тях няма нито един от сектор земеделие. Създаването на клъстери продължава по Оперативна програма (ОП) Конкурентоспособност 2007 – 2013 г., по която също няма одобрен представител на агросектора. По ОП Иновации и конкурентоспособност 2014 – 2020 г. "Развитие на клъстери в България" с бюджет от 20 млн. евро продължава финансовото им подпомагане. Изпълнителната агенция за насърчаване на малки и средни предприятия (ИАНМСП)² категоризира клъстерите, след което те се одобряват за финансиране, но и по тази ОП няма одобрени представители от

---

¹ доц .д-р Любомир Любенов
катедра Икономика, Русенски университет, LLyubenov@uni-ruse.bg

² <https://www.sme.government.bg>

българското земеделие. Не е стартирала и мярка 16.2. от Програмата за развитие на селските райони 2014 – 2020 г. за подпомагане изграждането на кълъстери в българското земеделие.

През последните 10 години България регистрира значителен ръст на кълъстерите в индустрията и услугите, които изпреварва дори този в най-развитите страни на ЕС. Въпреки това по-голямата част от тези кълъстери осъществяват своята дейност формално, с цел усвояване на определени финансови средства, поради което оцеляват за кратък период от време. Освен с липсата на традиции причини за техния провал са слабата предприемаческа култура и опит в интеграцията. Други причини са отраслови – слабо развити земеделски стопанства и браншови общности, несъвършени агропазари и слаб агромаркетинг. Въпреки посочените трудности има няколко опита за изграждане на кълъстери в българското земеделие, сред които липсва такъв в сектор Пчеларство. Като примери можем да посочим Националният охлювден кълъстер (НОК), Трансграничният кълъстер – Агро Добруджа, Текстилният кълъстер Коприна (ТКК)³ и Кълъстерът “Дунавски вина”.

В края на 2007 г. бе създаден НОК,⁴ следствие на значителния потенциал, с който е разполагало българското охлювдство, като един от най-големите износители в Европа до 1990 г. Това предизвика бум на фермите за култивирано отглеждане на охлюви в България, които според експерти от бранша са достигали 150 – 250 бр. Първоначално партньор на НОК е Международният институт по охлювдство Кераско – Италия. Кълъстерът е регистриран като сдружение с нестопанска цел, към което са привлечени и експерти от Българската академия на науките (БАН), предвид приложението на охлювите в медицината и фармацията. През 2012 г. НОК прекратява дейността си и обявява фалит, което води до фалит и на много ферми, поради неспазване на договорите от страна на кълъстерът за изкупуване на угоените охлюви. В резултат на това днес в България има само около 20 – 30 бр. ферми за култивирано отглеждане на охлюви.

НОК сключваше договори с фермите за охлюви, за предоставяне на ноу-хау, технологии, охлювчета, семена, мрежи, обучение и изкупуване на охлювите. От своя страна членовете на кълъстерът заплащаха 200 лв. членски внос и всяка година още по 1000 лв. Членовете правеха и инвестиции за фуражи и изграждане на ферми, които надхвърляха 10 – 15 хил. лв. на декар. През 2012 г. НОК фалира поради лош мениджмънт и неспазване на поетите договорни задължения, неустановени стандарти за качеството на охлювите, силно завишени прогнозни цени и като цяло слаб маркетинг, което не му позволи да достигне целевите си пазари. Мениджмънта на кълъстерът не бе от агросектора и действаше в частна полза. Затова днес българските земеделци асоциират кълъстер с финансова пирамида, което не е вярно, но прави изграждането му в българското земеделие още по-трудно.

По програмата за трансгранично сътрудничество между Румъния и България 2007 – 2013 г. с финансов ресурс от 339 000 евро и три годишен меморандум за сътрудничество между български и румънски фирми в пограничния регион Добрич

³ Lyubenov L., 2012, A priori study of marketing innovation strategies of agricultural enterprises in Bulgaria, Economic Studies, book 4, Sofia, BAS, ISSN 0205-3292, стр. 137 – 153.

⁴ www.nokbg.eu

– Констанца в началото на 2012 г. бяха създадени три трансгранични кълъстера – „Агро Добруджа“ в сферата на земеделието, „Добруджа“ в туризма и „Ино-Добруджа“ за иновативни продукти. Основните учредители, т.е. интегратори на тези кълъстери бяха Търговско промишлена палата Добрич и Камарата за търговия, индустрия, навигация и земеделие – град Констанца. Кълъстерът „Агро Добруджа“ бе насочен към развитието на биологичното земеделие и производството на биохрана, за постигане на по-голяма конкурентоспособност в условията на икономическа криза.

След изтичане на тригодишният меморандум за сътрудничество през 2015 г. няма признаци за виталност на кълъстерът „Агро Добруджа“. Вече не функционира създаденият при учредяването и рекламиран при представянето му пред широката общественост интернет адрес.⁵ Липсват също и обществено достъпни данни за неговото развитие, дейност и постигнати резултати след 2012 г. Съща е съдбата и на кълъстерите „Добруджа“ и „Ино-Добруджа“, които бяха формирани едновременно с „Агро Добруджа“. Явно тези кълъстери не са успели да постигнат конкурентни предимства, въпреки оказаната институционална и финансова подкрепа. Иначе по цялата граница между България и Румъния съществуват благоприятни условия за формиране на трансгранични кълъстери в посочените сфери.

През 2013 година е създаден кълъстерът „Дунавски вина“ по Закона за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ) в резултат на изпълнение на проект „Пътят на виното“ по Програма за трансгранично сътрудничество Румъния-България за периода 2007-2013 г. Кълъстерът е регистриран в Барселона – столицата на европейското вино, и е предприел регистрация на търговска марка „Дунавско вино“ във ведомството за хармонизация на вътрешния пазар в Аликанте – Испания. Учредители на кълъстерът са Националният център за информационно обслужване – Плевен, лозаро-винари от Оряхово, Видин, Никопол, Върбица, както и партньори на сдружението от Съмбурещи, Вънжу Маре и Бану Марачине, Румъния.

Целта на кълъстер „Дунавски вина“ е развитие на устойчив и конкурентоспособен пазар на вино, произведено от изби в Северозападна България, както и оптимизиране на връзките и взаимоотношенията между кълъстерните партньори чрез единна информационна база. Териториално той обхваща Северозападна България и Югозападна Румъния. Кълъстерът се стреми дунавските вина да разширяват пазарите си в Европа и по конкретно в Скандинавските страни, които са нетни вносители на вино. Кълъстерът е постигнал по-доброто представителство пред държавни и общински органи на управление, търговски, преработвателни и други фирми, както и споделяне на разходите за участие в изложения, фестивали и други презентационни събития, които организира.

В края на 2009 г. като дружество по Закона за задълженията и договорите е регистриран Текстилен кълъстер Коприна.⁶ Той осъществява дейност в частна полза, изразяваща се в разработване и реализиране на проект за възстановяване на бубарството и производството на естествена коприна по региони чрез създаване на дружества за публично частно партньорство (ПЧП) с общините, изграждане по места

⁵ <http://www.cbcrdbgclusters.eu>

⁶ <http://centerofsilk.wordpress.com>

на черничеви градини, изкупвателни и преработвателни предприятия, свързани със съпътстващите дейности по отглеждането и преработката на пашкули и текстил от естествена коприна. Клъстерът насърчава преките връзки между земеделските производители-фермери, собственици на черничеви градини, фирми от България и ЕС и Балканските страни в областта на бубопроизводството, производството на текстил и облекло от естествена коприна.

Перспективните цели на клъстерът са насочени към постигане на устойчиво развитие и конкурентоспособност на сектора и създаване и налагане на българска марка „БУЛЕСКО” на световните и европейските пазари на изделия от естествена коприна. Предвидена е стратегия за развитие включваща инвестиционна и маркетингова дейност за периода 2010 – 2020 г. като основна ос са предприятията на Текстилен клъстер коприна с Общините по ПЧП, втора ос-предприятията на учредителите и трета ос-местните фамилни ферми. Маркетинг стратегията е насочена към възстановяване на пазарите на естествена коприна на Р. България в ЕС и разработване на нови пазари. В основата на тази стратегия е заложено осъществяването на интеграционни процеси в отрасъла чрез изграждане на клъстер.

Учредителите на Текстилен клъстер Коприна са седем – по две предприятия от шивашките индустрии на Русе, София, Ямбол и един земеделски производител от Русе. Постигнато е добро представителство и интеграция на бранша, обмяна на информация сред неговите членове и суровинна обезпеченост за текстилната промишленост. Стимулират се иновациите и създаването на собствена марка и възможности за пазарна експанзия. Текстилният клъстер Коприна, обхваща около 80% от територията на България, чрез което интегрира основната част от производството на суровините с преработката и реализацията, което осигурява продукти с висока добавена стойност. Днес ТКК е примери за добре функциониращ агроклъстер в България.

Историята на агроклъстерите в България показва, че е необходима инициатива от страна на земеделските стопанства при формирането им. Националният охлювден клъстер и клъстерите „Агро Добруджа“, „Добруджа” и „Ино-Добруджа” не оцеляха. Земеделските стопанства не бяха инициатори за създаването им, докато при клъстерите Дунавски вина и Коприна участват активно, и те са успешни. Дори и най-големите земеделски стопанства и кооперативи обаче, трудно биха успели да влязат в ролята на интегратори, защото останалите потенциални участници в клъстера са по-конкурентоспособни и мобилни – индустриални предприятия, неправителствени организации, изследователски и научни институти, които са носители на ноу-хау и интелектуални продукти. Необходима е инициатива и от страна на земеделските браншови организации за интегриране с индустриални предприятия, държавни и неправителствени институции.

Въпреки трудностите за изграждане на агроклъстери, те имат важна роля и значение за засилване на интеграционните процеси в земеделието и подобряване на конкурентоспособността на сектор Пчеларство на регионално, национално и международно ниво. Клъстерът ще подобри и засили потоците от информация, социалните и неофициалните връзки и нивото на експертиза в сектор Пчеларство на област Русе. Изграждането на регионален пчеларски клъстер ще обедини усилията

на пчеларските стопанства от област Русе за съвместни действия и достъп до по-рентабилни пазари, което е непосилно за отделно стопанство. Ще се формира инфраструктура от професионални, финансови, правни и др. услуги, а икономистите от мащаба и специализацията ще позволят съвместно закупуване на фактори и на средства за производство при по-изгодни условия.

Налице са силни глобални конкуренти и много др. заплахы, но основният проблем на пчеларските стопанства от област Русе, не е толкова в техния размер, а в тяхната изолираност от добрите пазарни практики, от възможностите да формират потребителски нагласи, от тежест при международни контакти и трансграничното сътрудничество. Пред тях стоят два основни типа въпроси – как да са по-конкурентни и как да отговорят на високите изисквания на клиентите. Решенията може да се търсят чрез процеса на вътрешна консолидация в кооперативи и изграждане на регионален пчеларски клъстер в област Русе. Докато при маркетинг кооперативът има частично подобряване на съвместните покупки на ресурси и реализацията на пчелни продукти, то при клъстерът акцентът пада върху системните връзки по цялата верига на доставки.

Обединението на пчеларските стопанства от област Русе в клъстер дава възможност за увеличаване на продажбите, намаляване на разходите за маркетинг, достъп до нови пазари и икономия от доставките. Ще има по-добри възможности за иновации, следствие интегрирането с развойни и изследователски звена, за разработване на нови продукти, подобрения в производствения процес, организацията и реализацията на пчелните продукти. Възможно е организиране на вътрешно-търговска дейност за преодоляване на пикове и спадове породени от сезонността и бизнес-циклите. Следват подобрения, свързани с човешките ресурси, тяхното образование и квалификация. Ползите се изразяват в по-голям обхват и придобиване на нови знания, които са в основата на иновациите. Това позволява изграждането на обединена независима търговска мрежа и брендиране.

Регионалният клъстер с име Дунавски пчелари ще включва пчеларски стопанства, доставчици и фирми от хранително-вкусовата, фармацевтичната и др. индустрии и организации на Русенска област. Сравнителните му предимства ще зависят от възможността за коопериране и партньорство в мрежа, и синергичния ефект в нея. Регионалната концентрация на участниците в клъстера и относителната близост на други икономически субекти предполагат възникването на допълнителни ефекти като например по-ефективно използване на квалифицирана работна ръка в областта, мултипликация на вече завоювани пазарни позиции и др. Клъстерът Дунавски пчелари ще представлява регионално ориентирана политика от реални взаимно свързани участници в производствените, търговските и социалните процеси на област Русе.

Клъстерът Дунавски пчелари ще е много полезен при разработването на регионална концепция за развитието на пчеларските стопанства от област Русе, преобладаваща част от които са с характер на малки и средни предприятия (МСП). Той ще е ефективно средство за постигане на конкурентоспособност не само на регионалния сектор Пчеларство, но и на икономиката на област Русе. Засилвайки кооперирането и партньорството между различни участници в икономическия и

социалния живот, ще има важно значение за икономическия растеж и заетостта на област Русе. Укрепването на значими връзки между взаимно свързани сектори като пчеларството, хранително-вкусовата и преработвателна промишленост, търговията, туризмът и др., които имат важен дял в регионалната икономика, ще ги направи по-конкурентни на външните пазари.

Конкурентоспособността на пчеларите от област Русе до голяма степен зависи от иновативния потенциал, от финансовите възможности и от достъпа до европейските и международните пазари. Клъстерът Дунавски пчелари ще предостави по-широки възможности пред своите членове, да се впишат по-добре в глобалния свят, предлагайки им в същото време допълнителната енергия на местните взаимоотношения и достъп до регионални ресурси и широки възможности за растеж по река Дунав в трансграничен план на запад и на изток. Той ще подпомогне пчеларските стопанства, индустриалните и търговските фирми и други заинтересувани организации да развият по-добри практики при използването на иновации и да допринесат за конкурентните предимства на русенският регион като цяло.

Изграждането на клъстер Дунавски пчелари ще подпомогне решаването на един от съвременните пазарни парадоксите, че едновременно с глобалните пазари на пчелни и др. продукти нарастват и локалните им пазари. Поради глобализацията пчеларските стопанства от цял свят се конкурират глобално, но географската им близост остава една от ключовите характеристики на съвременното им развитие за интегриране и ускоряване обмена на знания и опит, за постигане на иновативност и над регионална конкурентоспособност. Наличието на необходимите местни условия за пчеларство, разположените в близост специализирани доставчици, предприятия за услуги, образователни и др. организации, наличието на специализирана работна ръка водят не само до намаляване на редица производствени и търговски разходи, но и до реализация на пчелни продукти с по-висока добавена стойност.

Клъстерът Дунавски пчелари ще представлява географски локализирана верига от независими организации, имащи интензивни вертикални (по линия на веригата на доставките) и хоризонтални (по линия на конкурирането, координирането и кооперирането) връзки по между си. Той ще осигурява синергичен ефект, т.е. ще постига по-високи резултати в сравнение с тези, при които съставляващите го стопанства, предприятия и институции функционират независимо. Следователно участвайки в клъстер, пчеларските стопанства от област Русе ще постигат по-висока конкурентоспособност, отколкото ако работят самостоятелно, което пряко ще рефлектира положително и върху регионалната икономика – намаляване на безработицата и развитие на други пазари и бизнеси в региона.

Изграждането на регионален клъстер Дунавски пчелари ще осигури икономии от мащаба, оптимизиране на логистиката, достъп до добри търговски практики, развитие на връзки с доставчици, партньори и клиенти. Пчеларските стопанства от област Русе ще влязат в една нова общност, нова бизнес среда и нова компетентност на своята работа, запазвайки автономност. Интегритетът в клъстерът ще предостави на пчеларските стопанства развитие в по-безрискова среда чрез дългосрочни договорни отношения, изграждане на партньорски взаимоотношения с

производители и доставчици, добри търговски условия, базирани на икономии от мащаба, колективна работа, изграждане на търговски мрежи и марки, съвместни обучения, снабдяване, промоции и брендиране.

В област Русе са налице сериозни предпоставки за създаване на регионален клъстер Дунавски пчелари, тъй като преобладават пазарно ориентирани средни и големи пчеларски стопанства. Областта осигурява около 10% от националното производство на пчелен мед и има значителен потенциал за развитие на иновациите в сферата на пчеларството – държавен университет и частно висше училище с аграрна насоченост, институт по земеделие и семезнание Образцов чифлик, държавни и общински институции, неправителствени организации, земеделско машиностроене. През областта преминават важни транспортни коридори, което предоставя достъп до глобалните пазари на ЕС, Руската федерация и др. Всички членове на клъстерът ще осъществяват дейността си в един район, при сходни административни и природни условия. Няма непреодолими препятствия между членовете, за постигане на конкурентни предимства при запазване на автономност.

За създаването на регионален клъстер Дунавски пчелари е необходим интегратор с ясна програма за това. Ролята на интегратор могат да изпълняват местните браншови пчеларски организации, големите пчеларски стопанства, регионалните земеделски институции, научните и развойните звена. Интеграторът трябва да активизира процесите за интеграция в сектора и региона, като потърси съдействие от пчеларските общности, местните власти, изследователските и развойните институции и свързаните с пчеларството индустрии. Той трябва да координира, синхронизира и насърчава развитието на клъстера, като лобира и показва ясно интересите на всички участници. Трябва да дефинира дългосрочните цели и участниците в клъстерът – пчеларски стопанства, доставчици, потребители, научно-изследователски организации, индустрии и др.

Интеграторът трябва да намери мотивирани за постигане на иновации и конкурентоспособност членове на клъстера. Той трябва да умее да привлича нови и да задържа старите членове. Необходимо е да разработи маркетинг стратегия и марка на клъстерът – например Danube bee-products. Интеграторът трябва да изгради платформа за комуникации между участниците в клъстера. Той трябва да оцени функционирането на клъстерът в перспектива, и в зависимост от получените резултати да извърши корекция на програмата за развитието му, с цел адаптиране към промените в бизнес средата. Важно е интеграторът да предвиди възможности за туширане на вътрешни конфликти и преодоляване на препятствията при създаването на регионален клъстер Дунавски пчелари.

Основните препятствия при създаването на регионален клъстер Дунавски пчелари могат да са липсата на доверие в концепцията за клъстера и нежеланието на пчеларските стопанства да се сдружават. Препятствие е и отсъствието на интегратор, който да даде начален импулс, както и отпадането на критична част от пчеларските стопанства, предприятията и институциите в началото. Основните конфликти и трудности при създаването на регионален клъстер Дунавски пчелари касаят проблеми при реализирането на финансов принос от страна на участниците и изкушение клъстерът да се използва като средство за постигане на лични цели. Други

трудности са свързани с налагането на общ имидж, респективно марка на клъстерът, както и недостатъчна или неадекватна регулаторна рамка за сътрудничество между пчеларските стопанства и останалите участници. Липсващата, слабата или неподходящата институционална подкрепа на регионално и национално ниво също е сериозна трудност за създаване на клъстер.

Изводи

Българският агросектор се характеризира с много нисък брой и дял на създадените и оцелели клъстери, в резултат на ниската му степен на интеграция в хоризонтален и вертикален план, ниска предприемаческа култура и сдружаване, слабо развити земеделски стопанства, браншови организации и агропазари.

Установено е наличието само на няколко единични и успешни опити за изграждане на клъстери в българското земеделие, сред които липсва такъв в сектор Пчеларство. Въпреки това за област Русе е констатирано наличието на много благоприятни условия за изграждане на регионален пчеларски клъстер.

Клъстерът ще осигури глобална конкурентоспособност на основата на регионална интеграция в сектор Пчеларство на област Русе, решавайки един от съвременните парадокси за сблъсъка локално-глобално. Анализирани са основните стъпки за формиране на регионален клъстер и преодоляване на трудностите.

Изграждането на регионален клъстер на пчеларите от област Русе и реализирането на интеграционна политика по цялата верига на доставки на пчелните продукти, ще осигури иновации и конкурентоспособност, поради което е базова стратегия за оцеляване и просперитет и на националното пчеларство.

Използвана литература

1. Закон за задълженията и договорите, Попр. ДВ. бр. 2 от 5 Декември 1950 г., обн. ДВ. бр. 275 от 22 Ноември 1950 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр. 42 от 22 Май 2018.
2. Закон за юридическите лица с нестопанска цел, Обн. ДВ. бр. 81 от 6 Октомври 2000 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр. 27 от 27 Март 2018.
3. Оперативна програма Конкурентоспособност 2007 – 2013 г.
4. Оперативна програма Иновации и конкурентоспособност 2014 – 2020 г. "Развитие на клъстери в България"
5. Програма ФАР 2005 – 2008 г.
6. Програма за развитие на селските райони 2014 – 2020 г.
7. Lyubenov L., 2012, A priori study of marketing innovation strategies of agricultural enterprises in Bulgaria, Economic Studies, book 4, Sofia, BAS, ISSN 0205-3292
8. <https://www.sme.government.bg>, Изпълнителна агенция за насърчаване на малки и средни предприятия, 2018
9. <http://www.cbcrbgclusters.eu>, трансграничен клъстер „Агро Добруджа“, 2012.
10. www.nokbg.eu, Национален охлювъден клъстер, 2012.
11. <http://centerofsilk.wordpress.com>, Текстилен клъстер Коприна, 2018.